

Revisorkonsult AS
Parkveien 1
2500 TYNSET

VÅR REFERANSE
22/1856

DERES REFERANSE

DATO
28.09.2022

Tilsynsrapport

1. INNLEDNING

Finanstilsynet avholdt 4. - 8. april 2022 stedlig tilsyn med Revisorkonsult AS (revisjonsforetaket).

Til grunn for tilsynsrapporten ligger Finanstilsynets foreløpige tilsynsrapport datert 8. juli 2022 og revisjonsforetakets tilsvarende 20. september 2022. Tilsynet avdekket enkelte mangler og svakheter i revisjonsforetakets organisering, kvalitetsstyring og i gjennomføringen av revisjonen. Tilsynet avdekket også svakheter i revisjonsforetakets etterlevelse av hvitvaskingslovgivningen.

Revisjonsforetaket har iverksatt tiltak for å rette de brudd og mangler Finanstilsynet påpekte i foreløpig tilsynsrapport i etterlevelsen av hvitvaskingsloven og revisorloven.

Kontrollen er ledd i tilsynet med revisjonsforetakene som reviderer foretak av allmenn interesse, jf. revisorloven § 1-2 sjette ledd. Finanstilsynet skal blant annet utføre kvalitetskontroll med slike revisjonsforetak minst hvert tredje år, jf. revisorloven § 12-1, jf. revisjonsforordningen artikkel 26 nr. 2 a. Kontrollen skal minst omfatte vurdering av uavhengighet, ressursanvendelse, revisjonshonorarer og revisjonsutøvelsen. For revisjonsforetak skal den dessuten omfatte vurdering av foretakenes interne systemer for kvalitetskontroll.

At det foreligger hensiktsmessige retningslinjer og rutiner er sentralt for overholdelse av revisorlovgivningen, herunder god revisjonsskikk. Finanstilsynet har vurdert utvalgte retningslinjer og rutiner i revisjonsforetaket. Etterlevelse er testet på ett eller flere områder for 22 revisjonsoppdrag. Tilsynet omfattet gjennomgang av revisjonen av årsregnskapet for fire foretak av allmenn interesse. Områder som er valgt ut for testing er blant annet aksept- og fortsettelsesvurderinger og revisors ressursanvendelse og honorarer, herunder uavhengighet ved levering av tilleggstenester. Finanstilsynet vurderte også etterlevelsen av hvitvaskingslovgivningen.

2 FORETAKETS ORGANISERING, RETNINGSLINJER OG RUTINER

Revisjonsforetak skal ha forsvarlige rutiner for kvalitetsstyring, jf. revisorloven § 7-1. Det har vært lagt til grunn at lovkravet langt på vei er tilfredsstillt når det er implementert kvalitetskontrollsystemer i samsvar med ISQC 1. I et slikt system inngår overvåking som en sentral del, jf. ISQC 1 punkt 16 f. Standardene ISQM 1 og ISQM 2 erstatter i 2022 ISQC 1, med implementering senest innen 15. desember 2022. På tilsynstidspunktet ble det opplyst at kvalitetsstyringssystemet i revisjonsforetaket allerede var tilpasset de nye standardene.

2.1 Organisering og sikring av revisjonsforetakets IT-virksomhet

I forbindelse med selskapstilsynet er det utarbeidet en egen IT- tilsynsrapport datert 7. juni 2022. Den omfatter en vurdering av hvordan revisjonsforetaket sikrer administrasjon, drift, vedlikehold og sikkerhet av IT-virksomheten, og omhandler også utkontrakterte IT-tjenester knyttet til bruk av Descartes levert av Visma-konsernet. Dette er forhold av betydning for om revisjonsforetaket oppfyller krav til organisering av virksomheten og kvalitetsstyring, jf. revisorloven § 7-1.

I tilsvar til foreløpig rapport har revisjonsforetaket redegjort for status i IT-arbeidet, med vekt på forhold som ikke var utbedret og lukket. Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket fortsetter arbeidet med å utbedre gjenværende forhold påpekt i tilsynsrapporten datert 7. juni 2022.

2.2 Overordnet om kvalitetsstyringsdokumentet

Revisjonsforetaket har fremlagt oppdaterte versjoner av dokumentasjon for overordnet kvalitetsstyring og nærmere risikovurderinger, retningslinjer og rutiner for oppdragskvalitet ("dok 3.1" og "dok 3.2").

Finanstilsynets vurdering

Kvalitetsstyringsdokumentasjonen omtaler alle hovedelement i organisering og kvalitetsstyring; jf. revisorloven kapittel 7 og ISQM 1 og ISQM 2. Revisjonsforetaket forventes å arbeide videre med å konkretisere det som er særlig relevant for egne forhold, herunder sette klare kvalitetsmål for virksomheten.

Dok 3.2 om risikovurderinger, retningslinjer og rutiner for oppdragskvalitet omtaler kort foretakets styrker og svakheter. Foretaket trekker i punkt 4.3 frem at det er relativt få ansatte som en hovedrisiko. I nærmere vurderinger på områdenivå (kapitlene 5-12) er det vanskelig å se at tiltak er koblet direkte mot identifiserte risikofaktorer. Det opplyses generelt at kompetente medarbeidere skal rekrutteres og at det skal sikres nødvendig kompetanseutvikling for både ansatte og partnere. I motsetning til beskrivelsene for hvitvaskingsområdet er det ingen opplysninger om hvordan foretaket med partnere og ansatte, innhenter oppdatert kunnskap om hva som til enhver tid er god praksis både på oppdrags- og foretaksnivå. Det fremgår ikke klart hvilke tiltak som skal redusere identifiserte risikofaktorer, som manglende arbeidsdeling og avhengighet av nøkkelpersoner, til et akseptabelt nivå.

Revisjonsforetaket har i sitt tilsvar redegjort for iverksatte tiltak høsten 2022 for å utvikle kvalitetsstyringsdokumentet med økt konkretisering av egne forhold, sette klare kvalitetsmål og konkretisere hvilke tiltak som reduserer identifiserte risikofaktorer til et akseptabelt nivå.

2.3 Aksept og fortsettelse av oppdrag - uavhengighet

Det fremgår i punkt 7.1 og 7.2 i dok 3.2 at det skal avgis skriftlig bekreftelse til revisjonsutvalget på uavhengighetsvurderingen, jf. revisjonsforordningen artikkel 6 nr. 2 a.

Det skal drøftes med revisjonsutvalget om det kan eksistere trusler mot revisors uavhengighet, jf. artikkel 6 nr. 2 b. Lovteksten er sitert i rutinen. God praksis er at mulige trusler listes opp og hvilke forholdsregler som kan redusere slike mulige trusler. Revisjonsforetaket har tatt Finanstilsynets merknad til etterretning og vil innarbeide disse momentene i revisjonsforetakets kvalitetsstyringsdokument.

2.4 Rotasjon - Oppdragets varighet og ledende medarbeidere

I "retningslinjer for rotasjon" (D.1) har A 2.3 en oversikt over pliktig rotasjon av oppdragsansvarlig partner, men ikke ledende medarbeider, som vist til i revisjonsforordningens artikkel 17 nr. 7 tredje avsnitt.

Finanstilsynets vurdering

Revisoren eller revisjonsforetaket skal innføre en hensiktsmessig ordning for gradvis rotasjon av de ledende medarbeiderne som deltar i den lovfestede revisjonen, herunder minst de medarbeiderne som er registrert som revisorer. Gradvis rotasjon skal gjennomføres slik at medarbeidere på oppdrag skiftes ut enkeltvis og ikke samtidig. Det skal kunne dokumenteres overfor tilsynsmyndigheten at en slik ordning anvendes effektivt og at ordningen står i forhold til omfanget av og kompleksiteten i revisorens eller revisjonsforetakets virksomhet. Oppdaterte retningslinjer for rotasjon av ledende medarbeidere for revisjonen av foretak av allmenn interesse er oversendt i tilsvaret.

2.5 Metodikk for revisjonens gjennomføring

Revisjonsforetakets metodikk for revisjonens gjennomføring behandles i punkt 8.1 og 8.2 i dok 3.1 om kvalitetsstyring, og i kapittel 9 i dok 3.2 om risikovurdering, retningslinjer og rutiner.

Finanstilsynets vurdering

Ut fra erfaringene fra gjennomgang av enkeltoppdrag mener Finanstilsynet at revisjonsforetaket må gjennomgå sin revisjonsmetodikk, og spesielt vurdere hvordan risikovurderinger og angrepsvinkel i revisjonen er beskrevet. Det gjelder både for risikovurderinger generelt og for mislighetsrisiko spesielt, herunder identifisering og oppfølging av særskilt risiko. Med hensyn til valg av angrepsvinkel for revisjonen må metodikken oppdateres særlig der revisor er avhengig av eller planlegger å bygge på enhetens interne kontroller over risikoene, for å kunne innhente tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis.

I tilsvaret har revisjonsforetaket redegjort for iverksatt tiltak for å rette på Finanstilsynets merknader gjennom avholdelse av interne kurs med oppmerksomhet på særskilte risikoer, mislighetsrisiko og angrepsvinkel i revisjonen.

2.6 Oppdragskontroll

Dok 3.2 om kvalitetsstyring ved oppdragsgjennomføring viser i kapittel 8 til et eget dokument for rutiner på oppdragskontroll (dok. 13.2.1). Punkt 3 om type, tidspunkt og omfang for oppdragskontroll må ta hensyn til kravene etter revisjonsforordningens artikkel 8 når det gjelder revisjon av foretak av allmenn interesse.

Finanstilsynets kontroll har avdekket mangler ved revisjonen av foretak av allmenn interesse, som er nærmere omtalt i punkter under rapportens kapittel 4. Det er utført oppdragskontroll på de aktuelle oppdrag uten at manglene og svakhetene som Finanstilsynet har tatt opp, er identifisert og vurdert.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener rutinen for oppdragskontroll for foretak av allmenn interesse er mangelfull, da for eksempel en vurdering av uavhengighet (nr. 5 a), vesentlige risikoer (nr. 5 b), vesentlighetsnivå og begrunnelse for vesentlige risikoer (nr. 5 c) og drøftelser med revisjonsutvalget og foretakets ledelse (nr. 5 f), ikke kan ses å være tilstrekkelig dekket i rutinen.

Finanstilsynet mener at mangler og svakheter Finanstilsynet avdekket gjennom kontroll av revisjonsoppdrag av allmenn interesse skulle vært avdekket i oppdragskontrollen. Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket gjør egne analyser, herunder vurderer hvorfor oppdragskontrollen ikke avdekket manglene, og setter i verk relevante tiltak for å styrke oppdragskontrollen.

Revisjonsforetaket har i tilsvaret meddelt at det vil oppdatere og forbedre rutinen for oppdragskontroll og etterlevelse av rutinen og iverksette en intern gjennomgang som grunnlag for å innføre praktiske tiltak for å styrke utførelsen av oppdragskontrollene.

2.7 Evaluering av kvalitetskontrollen

Overvåking og utbedring er behandlet i kapittel 11 i dok 3.1, overordnet styringsdokument, og med samme kapittelnummerering og overskrift i dok 3.2, om risikovurderinger, retningslinjer og rutiner for oppdragskvalitet. Tidsfrist for når kontroller med etterlevelse på foretaks- og oppdragsnivå skal være fullført og behandlet i foretakets styre, fremgår ikke.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener retningslinjer og rutiner bør sikre at behandlingen skjer i tide til at avdekkede mangler og svakheter kan korrigeres ved tiltak som er gjennomført før etterfølgende revisjon. I kravet om å kommunisere på hensiktsmessig måte i ISQM 1 punkt 46 og 47 ligger et element av tidsriktighet, nettopp for å unngå at identifiserte mangler og svakheter blir gjentatt. Finanstilsynet mener derfor det bør fastsettes frist for behandling av (årets) kontroller av etterlevelse, der disse hensyn er ivaretatt.

Revisjonsforetaket har tatt dette til etterretning og vil innarbeide tidsfrister for virksomhet- og styrerapportering i kvalitetsstyringsdokumentet for å sikre at avdekkete mangler ikke gjentas i påfølgende revisjoner.

3 ETTERLEVELSE AV HVITVASKINGSREGELVERKET

I forkant av det stedlige tilsynet oversendte revisjonsforetaket virksomhetsinnrettet risikovurdering og rutiner for etterlevelse av hvitvaskingsregelverket. I revisjonsforetakets tilsvarende til Finanstilsynets etterfølgende merknader på hvitvaskingsområdet redegjøres det for de endringer som er gjennomført i foretakets retningslinjer, og at oppdatert risikovurdering og virksomhetsinnrettede risikovurdering vil bli behandlet av styret i november-desember 2022.

3.1 Virksomhetsinnrettet risikovurdering

For å foreta en risikobasert tilnærming etter hvitvaskingsloven § 6 har revisjonsforetaket utarbeidet virksomhetsinnrettet risikovurdering. Den er felles for revisjonsforetaket og datterforetaket som leverer regnskapsføringstjenester. Regnskapsførervirksomheten er avgrenset til å bistå andre enn revisjonskundene med årsavslutning (årsregnskap/skattemelding).

Det er gjennom risikovurderingen at behovet for tiltak som kan redusere risikoen for å bli utnyttet i hvitvasking, eller som ledd i terrorfinansiering, synliggjøres. Risikovurderingen må identifisere eksterne forhold (trusler mot virksomheten) og interne forhold (sårbarheter ved virksomheten) som påvirker denne risikoen, og hvordan eksterne og interne forhold innvirker på hverandre. I dette ligger at risikovurderingen kan bygge på maler utarbeidet av andre, men den må alltid baseres på og tilpasses de konkrete forholdene i egen virksomhet.

Kort om revisjonsforetakets forhold og vurdering

At det er to avdelingskontorer i tillegg til hovedkontoret på Tynset, er av revisjonsforetaket trukket frem som noe som kan gi økt sårbarhet for å bli misbrukt av virksomheter involvert i hvitvasking. Det samme gjelder mange oppdragsgivere innenfor bransjer som generelt anses å innebære høyere risiko. Som risikoreduserende nevnes blant annet god kjennskap til oppdragsgiverne, at de fleste holder til i nærområdet og at foretakets bemanning består av rutinerne revisorer. Dessuten tilbys det ikke avanserte rådgivingstjenester innenfor investering og skatt med kompliserte foretaksstrukturer og utenlandsk virksomhet. Det fastslås at godt utført revisjon er beste tiltak for å redusere risikoen for å bli misbrukt både til formål innenfor hvitvasking og terrorfinansiering. At revisjonsforetaket reviderer flere banker, er trukket spesielt frem når det gjelder terrorfinansiering. Det skal derfor utføres kontroller mot bankenes etterlevelse av hvitvaskings og terrorfinansierings regelverket. Revisjonsforetaket anslår at samlet risiko for virksomheten er middels, som bransjen generelt.

Per 22. desember 2021 var 74 (18,9 %) av revisjonsforetakets 392 oppdragsgivere og 2 av 34 (ca. 6 %) hos regnskapsførerforetaket vurdert til å medføre høy risiko. Som årsak til en relativt stor andel oppdrag der risikoen er vurdert til høy, skriver revisjonsforetaket at det i vurderingen er lagt vekt på at mange oppdragsgivere driver i bransjer der risikoen generelt vurderes som høy. Dette selv om deres egne erfaringer med oppdragene kan tilsi at risikoen er redusert.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener de konkrete risikovurderingene som er inntatt i risikodokumentets kapittel fire fremstår for korte og generelle. Det er mulig å angi mer konkret hvordan anslått risiko omtalt i punkt 4.3 og 4.4, henger sammen med styrker og sårbarheter beskrevet i punktene 4.1 og 4.2. Det vil gjøre det tydeligere hvordan planlagte og iverksatte tiltak kan medvirke til å redusere identifiserte risikoer til akseptabelt nivå. Risiko i egen virksomhet og i egne produkter, kundetyper og -grupper samt geografi, må dessuten angis mer spesifikt og iverksatte tiltak for å behandle risikoene relateres mot spesifikt beskrevne risikoer og knyttes både til hvitvasking og terrorfinansiering.

For nye oppdrag savnes særlig en nærmere vurdering av hvordan de skal følges opp i perioden inntil revisjonsforetaket har opparbeidet seg dypere forståelse av oppdragsgiveren og dennes virksomhet. Utover utvidede kundekontroller ved oppstart av oppdraget, gjelder dette særlig oppdrag der risiko for hvitvasking og/eller terrorfinansiering vurderes til høy. Mer konkrete vurderinger av hvordan iverksatte tiltak kompenserer for økt risiko knyttet til avdelingskontorer, og spesielt kontoret i Oslo, mangler. Av punkt 5.4 i risikovurderingen og punkt 4 i foretakets rutiner fremgår det at det årlig blir fastsatt opplæringstiltak. Ifølge hvitvaskingsrutinenes punkt 4 skal disse ut fra den virksomheten som utøves, være tilpasset behovet til medarbeidere og oppdragsansvarlige revisorer. For å skape tydeligere sammenheng mellom virksomhetsinnrettet risikovurdering og hvitvaskingsrutinene, burde risikoer som er identifisert som særlig relevante for revisjonsforetaket vært fremhevet i hvitvaskingsrutinenes opplæringspunkt, slik at disse tas hensyn til i opplæringen. Det burde også i vært fremhevet i hvitvaskingsrutinenes punkt 7 om undersøkelser og rapportering, at rapportering skal inngå i opplæringen som skal gjøres, jf. punkt 4 i rutinene.

Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket gjennomgår virksomhetsinnrettet risikovurdering slik at den blir enda mer konkret og tilpasset virksomheten som utøves.

3.2 Intern kontroll

For kunder vurdert til å ha lav eller normal (moderat) risiko er internkontrollen med etterlevelse av hvitvaskingslovgivningen på oppdragsnivå, samordnet med kvalitetskontroll med revisjonsutøvelsen. Dette fremgår både av kapittel 8 i rutinene om tiltak mot hvitvasking og punkt 5.5 i overordnet risikovurdering. For kunder som er vurdert til å innebære høy risiko, skal det utføres egne kontroller med etterlevelse av hvitvaskingslovgivningen årlig. Det er ikke presisert at kontroller med etterlevelse på oppdragsnivå skal utføres årlig på stikkprøvebasis også for kunder med vurderingen lav eller normal/moderat risiko. Det er ikke satt tidsfrist for utførelse av og oppsummering av gjennomført internkontroll.

Finanstilsynets vurdering

Internkontrollen som skal sikre etterlevelse av hvitvaskingsloven, jf. hvitvaskingsloven § 35, skal omfatte alle oppdrag årlig, også dem som er klassifisert med lav og normal hvitvaskingsrisiko. Dette bør presiseres i rutiner for internkontroll på hvitvaskingsområdet, da det etter ISQC1 ikke er et absolutt krav om å utføre årlige kvalitetskontroller av utført revisjon på oppdragsnivå.

Som for kvalitetskontroll med revisjonsutøvelsen, mener Finanstilsynet at det bør fastsettes frist for ferdigstilling og styrebehandling av (årets) kontroller med etterlevelse av hvitvaskingslovgivningen. Tiltak for å utbedre avdekkete svakheter skal inngå i rapporteringen til styret.

3.3 Reelle rettighetshavere og politisk eksponerte personer

I punkt 6.5 i rutinene på hvitvaskingsområdet er det listet opp hvordan opplysninger skal innhentes og dokumenteres for å oppfylle lovens krav. Ved gjennomgang av enkeltoppdrag konstaterer Finanstilsynet at det på spørsmål om politisk eksponert person (PEP) er aktuelt, var huket av for at dette ikke var aktuelt. I flere tilfeller også med en kort kommentar om at PEP ikke er aktuelt. Det ble også avdekket mangler knyttet til etterlevelse av rutinene.

Finanstilsynets vurdering

Når svaret på et spørsmål i en sjekklister ikke er åpenbart for andre enn den som fyller ut listen, må det gis en kortfattet kommentar som begrunner hvorfor PEP ikke er aktuelt, og hvorfor eierforholdet gjenspeiler hvem som kontrollerer kunden og eventuelt er reelle rettighetshavere. Det vil si en positiv og begrunnet konklusjon som revisors kontroll med at den som handler på vegne av kunden eller nært familiemedlem ikke er PEP. Det gjelder også for revisors kontroll med om det foreligger vedtekter, avtaler etc. som ikke samsvarer med dokumentert eierstruktur.

3.4 Konkrete mangler på oppdrag

For ett kontrollert oppdrag er kundekontrollen gjennomført for sent. Aksept av oppdraget er datert 22. juni 2020, og kundekontroll datert 2. september 2020. For ett annet oppdrag har en person innhentet kopi av legitimasjon på vegne av revisor. I tillegg fremstår det at denne dokumentasjonen er innhentet etter at oppdraget er akseptert. Det fremgår ingen vurdering av om de som har innhentet legitimasjon på vegne av revisjonsforetaket tilfredsstiller kravene i hvitvaskingsloven for å kunne bekrefte legitimasjon.

For en bank er ikke kundeopplysningene oppdatert i 2021, selv om rutinenes punkt 6.7 sier at det skal innhentes firmaattest etter hvert kvartal for kunde med høy risiko. Dette er i motstrid med AHV-kontroll utført 22. desember 2021, som bekrefter at dette er kontrollert for denne banken. I henhold til foretakets hvitvaskingsrutiner gjennomføres en slik kontroll årlig for alle bankoppdrag.

De beskrevne eksemplene er brudd på hvitvaskingslovgivningen § 11 og § 24. De er også brudd på revisjonsforetakets fastsatte rutiner for kundekontroll og løpende oppfølging.

4 OPPDRAGSNIVÅ

Ni revisjonsoppdrag er nærmere vurdert av Finanstilsynet ved tilsynet. Kontrollen er for to oppdrag avgrenset til revisors vurdering av at forutsetningen om fortsatt drift (oppdrag A og B) og den påfølgende fortsettelsesvurderingen. Kontrollen er for ett oppdrag avgrenset til å vurdere revisjonen av driftsinntekter (oppdrag C). For de øvrige seks oppdrag;

- Bank (oppdrag D)
- Bank (oppdrag E)
- Bank (oppdrag F)
- Bank (oppdrag G)
- Advokatfirma (oppdrag H), og
- Regnskapsførerforetak (oppdrag I)

har Finanstilsynet vurdert utvalgte områder av revisjonen. Hovedkriterier var vesentlighet og risiko. Det er revisjonen av årsregnskapet for 2021 som ble valgt ut for kontroll. Bankene omfattes av krav som stilles til revisjon av foretak av allmenn interesse.

4.1 Planlegging, inklusive risikovurderinger

Risikovurdering og særskilte risikoer

Finanstilsynets gjennomgang av revisjonen av årsregnskapene til foretak av allmenn interesse viser at revisor gjennom sine risikovurderingshandlinger har identifisert en rekke risikoer, der flere er klassifisert som særskilte risikoer. Likevel er ikke inntekt identifisert som en særskilt risiko for de utvalgte bankoppdragene, da denne risikoen er "parkert" i planleggingen.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener at begrunnelsen for at det ikke er særskilt risiko på inntekter i bank som lite begrunnet. ISA 315 punkt 28 oppstiller krav ved utøvelse av skjønn for å fastslå hvilke risikoer som er særskilt risiko. Finanstilsynet kan ikke se at revisor har vurdert disse kravene.

Om revisor klassifiserer risikoer som særskilte risikoer selv om det ikke er grunn til det, vil revisor måtte gjøre revisjonshandlinger tilleggshandlinger som ikke er påkrevd ut fra faktisk risiko. Det vil være nødvendig for å sikre en klar sammenheng ("rød tråd") fra risikovurderingen (ISA315), revisors håndtering av anslåtte risikoer (ISA 330), og innhenting av hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis (ISA 500).

Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket på nytt vurderer måten risikovurderinger foretas på, herunder hvordan særskilt risiko identifiseres, vurderes og fastsettes, jf. ISA 315 punkt 28.

Revisjonsforetaket har i tilsvaret til foreløpig tilsynsrapport adressert at foretakets revisjonsmessige innretning og metodikk vil bli revidert internt, med vekt på foretak av allmenn interesse.

Mislighetsrisiko

Finanstilsynet konstaterte ved gjennomgang av revisjonsdokumentasjonen for oppdrag D og oppdrag I at det ikke var spor etter revisjonsteamets interne diskusjon av mislighetsrisiko, eller

hvilke forespørsler revisor har rettet til ledelsen og andre i banken knyttet til mislighetsrisikoen. I revisors dokumentasjon er det ellers ikke informasjon om fullmakter, herunder hvem som har tilgang til å gjøre hva i regnskapssystemet.

Finanstilsynets vurdering

Det må dokumenteres vurderinger som omtalt i ISA 240 punkt 16. At det må gjøres forespørsler til enhetens ledelse og andre relevante personer etter behov, følger av ISA 240 punkt 18 og 19. Det bør tydeliggjøres at diskusjoner både på team og med ledelse inkluderer både risiko for underslag og risiko for feilaktig regnskapsrapportering.

Ved inntekter er det presumsjon for mislighetsrisiko, jf. ISA 240 punkt 27. Om revisor skal se bort fra denne presumsjonen må det underbygges med velbegrunnede vurderinger ut fra faktiske forhold i enheten. Hvor det foreligger aktuelle særskilte risikoer i enheten, er utgangspunktet at revisor skal opparbeide seg forståelse av kontroller i enheten som har relevans for disse. Revisor begrunner for disse to oppdragene i stor grad at misligheter ikke er aktuelt med å vise til 1) erfaringer og ledelsens integritet, eller 2) at risikoen dekkes av andre kontroller revisor skal utføre. Begrunnelsene er ikke i tråd med ISA 315 punkt 27. Revisor kan således ikke ved sin risikovurdering legge vekt på tidligere erfaringer med ledelsen eller etablerte rutiner og interne kontroller. For Finanstilsynet fremstår det som om revisor i alle fall delvis bygger på at ledelsen har innført kontroller i enheten, og som er relevante for risikoen. I så fall skulle revisor ha dokumentert at disse var nærmere kartlagt og vurdert. Dersom revisor mener at mislighetsrisikoen dekkes av andre kontroller revisor planlegger å utføre, må det henvises klart til disse.

For disse to oppdragene foreligger det etter Finanstilsynets vurdering brudd på ISA 240 punkt 27-29. Det vises også til ISA 315 punkt 30-31.

De påpekte forholdene innebærer brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd jf. ISA 240 punktene 16, 18, 19, 27 og 29, og særlige dokumentasjonskrav i ISA 240 punkt 45-48. Finanstilsynet er kritisk til om vurderingene som er dokumentert, gjenspeiler den profesjonelt skeptiske holdningen som kreves av revisor etter ISA 200 punkt 15, og som presiseres i punkt 13 i standarden om misligheter. Det vises også til revisorloven § 9-1.

Revisors forståelse av oppdragsgivers informasjonssystem

For bank D uttrykker revisor i et arbeidspapir for gjennomgang av ISAE 3402-erklæringen fra revisor til serviceorganisasjon, bekymring for forhold ved serviceorganisasjonen som Finanstilsynet påpekte i en rapport fra 2020. Per 2. februar 2022 hadde serviceorganisasjonen ikke utbedret alle forhold som ble tatt opp av Finanstilsynet. Revisor har ikke angitt nærmere hva som er grunnlag for bekymringene, hvilken risiko som bekymringen innebærer og mulig innvirkning de har på revisjonen av banken. Det omfatter også eventuelle kompenserende handlinger revisor måtte ha utført. Revisor skulle beskrevet klart både hva bekymringen besto i og hvordan revisor har vurdert og dekket inn denne risikoen. Finanstilsynet viser til ISA 315, og spesielt punktene 18 - 21, og det særlige dokumentasjonskravet i ISA 315 punkt 32 b.

Revisjonsforetaket har i tilsvaret dokumentert at slike kompenserende kontroller er gjennomført, men at dette ikke er henvist til i de relevante arbeidspapirene. Revisors arbeidspapirer skal være utformet slik at det er mulig for en annen revisor å forstå hvilke revisjonshandlinger og kontroller som er utført og på hvilket grunnlag revisor har konkludert, jf. revisorloven § 9-9 første ledd. Det

må tydelig fremkomme referanser til underdokumentasjon eller server slik at en annen revisor kan forstå og kontrollere de handlinger som er gjennomført.

Revisjonsforetaket sier seg i enig i Finanstilsynets vurdering at det skulle vært dokumentert kompensierende kontroller basert på ISAE 3402 erklæringene og at tiltak er iverksatt for 2022 revisjonen.

4.2 Videre revisjonshandlinger og revisjonsbevis

Oppfølging av risiko for overstyring i regnskapsavslutningsprosessen

Ledelsens overstyring av kontroller (eller "*Ledelsens påvirkning*" som er begrepet revisor bruker) er inkludert som en særskilt risiko på de oppdrag Finanstilsynet vurderte (med begrunnelsen "*risiko for at ledelsen påvirker vurderingsposter. Normalt sett i ekstremisituasjoner. Må dog alltid være med i revisjonsvurderingen.*"). Substanshandlingen som revisor har satt opp for å ta hensyn til risikoen, er "*Gjennomgang av regnskapsforslag*".

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet savner konkrete vurderinger av hvilke hovedboksposteringer som kan utgjøre risiko for bevisst feilrapportering. Etter at revisor har vurdert dette, må revisor ut fra konkrete forhold (f. eks bonusordninger, kapitalkrav etc.) også vurdere hvilke kontoklasser og perioder risikoen er av betydning for, for de videre revisjonshandlingene (ISA 240 punkt 32-34). I samtale under tilsynet argumenterte revisor for at risikoen først og fremst er knyttet til utlån og tapsvurderinger, uten at det er spor av det i dokumentasjonen. Tapsvurdering er en estimatpost og skal revideres etter ISA 540. I punkt 32 fremkommer det at revisor ved ethvert estimat skal vurdere (ledelsens) objektivitet. Uforutsigbare handlinger (ISA 240 punkt 30) er ikke dokumentert utført.

Revisjonsforetaket tar dette til etterretning og vil iverksette tiltak for å forbedre oppfølgingen av risiko for overstyring slik at det vil klarere fremkomme hvilke områder/regnskapsposter det er risiko for overstyring/bevisst feilrapportering.

4.3 Revisors konklusjoner og rapportering

Revisors kontroll med presentasjon av regnskapet

Finanstilsynet har vurdert revisors grunnlag for å konkludere med at forutsetningen om fortsatt drift kan legges til grunn i årsregnskapene for oppdrag A og B ved revisjonen av årsregnskapene for 2020, og revisors fortsettelsesvurderinger for oppdragene. For oppdrag A var egenkapitalen tapt per 31. desember 2020, og Corona-pandemien skapte ekstra usikkerhet for denne type virksomhet som var hardt rammet. I egen note om Corona er det til begge årsregnskapene redegjort kort for hvordan pandemien har påvirket virksomhetene.

Finanstilsynets vurdering

Det er viktig at revisor foretar en kritisk gjennomgang av årsregnskapene og vurderer om de gir den nødvendige informasjon om forhold av betydning for regnskapsbrukernes forståelse av regnskapet. Finanstilsynet mener at det for oppdrag A i noten om virkningene av Corona-pandemien, skulle vært omtalt at egenkapitalen var tapt og at det var vesentlig usikkerhet knyttet til forutsetningen om fortsatt drift, jf. regnskapsloven § 7-46. Revisor burde bedt om at informasjon om dette ble tilført i noten, og vurdert konsekvenser for revisjonsberetningen, jf. revisorloven § 9-7 annet ledd og ISA 570 punktene 21-23 både med og uten tilføyelsen i noten.

Revisjonsforetaket opplyser at de tar forholdet til etterretning.

Revisjonsberetningen

Etter forordningens artikkel 10 nr. 2 b skal det opplyses i revisjonsberetningen om hvem som har foretatt valget av revisor. Dette fremgår ikke av revisjonsberetningen for bank D.

5 OPPSUMMERING

Tilsynet avdekket enkelte mangler og svakheter i revisjonsforetakets organisering, kvalitetsstyring og IT, samt i gjennomføringen av revisjonen. Tilsynet avdekket også svakheter i revisjonsforetakets etterlevelse av hvitvaskings og terrorfinansierings lovgivningen.

Finanstilsynet konstaterer at revisors risikovurderinger, herunder vurderinger av særskilte risikoer, innbefattet mislighetsrisiko, ikke er utført i samsvar med revisorlovens krav, herunder god revisjonsskikk. Det ble også avdekket mangler i dokumentasjonen av utførte revisjonshandlinger.

Foretaket har i ettertid gjennomgått og endret sine rutiner for revisjonsutførelsen for å unngå at de avdekkede manglene gjentar seg. Finanstilsynet tar de iverksatte tiltakene til etterretning. Finanstilsynet forutsetter at revisjonsforetaket fortsetter sitt arbeid med å styrke retningslinjer og rutiner, da kvalitetsforbedring er en løpende prosess som revisjonsforetaket må prioritere.

For Finanstilsynet

Anders Grini
senior tilsynsrådgiver

Olav Pettersen
seniorrådgiver

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.